

Forfatter: ?

Titel: Alvorlige Betragtninger over den almindelige Tilstand, udgivne Fædernelandets Venner til Eftertanke.

Citation: ?: "Alvorlige Betragtninger over den almindelige Tilstand, udgivne Fædernelandets Venner til Eftertanke.", i ?: *Luxdorpha samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773: Række 1 bind 14*, ? Kanneworff, 1771, s. 1. Onlineudgave fra Trykkefrihedens Skrifter: https://tekster.kb.dk/text/tfs-texts-1_014-shoot-workid1_014_001.pdf (tilgået 09. maj 2021)

Anvendt udgave: Luxdorpha samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773: Række 1 bind 14

Ophavsret Materialet er fri af ophavsret. Du kan kopiere, ændre, distribuere eller fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse.

[Læs Public Domain-erklæringen.](#)

↩

1 Alvorlige

Betragtninger over den almindelige Tilstand, udgivne

Fædernelandets Venner

til Eftertanke.

Opinionum commenta delet dies 3 naturæ judicia confirmat.

↩ Kiøbenhavn 1771. Sælger hos Kannevorff i Silkegaden.

2

3

↩ Vi Mennesker og denne Jord ere danne- de efter een Plan, og denne Jords physiske Indretning er saaledes af- passet efter vores moralske Tilstand, at, naar hin var i mindste Maadefuldkomnere, saa vilde det være et Beviis paa, at Skabe- ren maatte aldeles ikke have kiendt de moralske Væsener, som han har beskikket til Indvaane- re i denne Verden. Jo nøiere man betragter denne Verdens Indretning, io mere bekræftes denne Overensstemmelse, og jo mere maa man blive overbeviist om, at Skaberen har paa der tydeligste forudseet Menneskenes moralske Tilstand, hvorledes den vilde forfalde, og deres- ter med uendelig Viisdom indretter Tingenes heele Orden. Dette kan, som den uimodsigeligste Sandhed, ikke nok igientages, at det moralske Onde har frembragt uendelige Uordener i Verden, og havt Følger ved hvilke Menneske-ligheden maa skiælve, og som gjøre den hele Natur til den forskrækkeligste Skueplads af Uorden og Elendighed. Men betragter man nøiere alle disse ulyksalige Følger, saa finder man dog

4

↩ 4 ingensteds et overflødigt Onde, som uden Hensigt har gjort Menneskene ulyksalige. Det er alt saaledes indrettet, at der ikke kan formere sig i der uendelige; det er altsammen kuns Anstalter, med den største Viisdom udvalgte Anstalter, som maa holde det moralske Modvægten; og man finder ingensteds mere end der behøves til denne Hensigt. Baade der moralske og physiske Onde stiger og falder med hinanden i et uforanderligt lige Forhold. Ved et Onde, som overveiede den moralske Tilstands Forhold i det heele, vilde den gandske Natur gaee til Grunde; Ved en i Ligning med den moralske Bistand alt for fuldkommen Natur vilde den ligesaa lidet kunde bestaae. Naturen kan aldrig blive fuldkomnere end Menneskenes moral- ske Tilstand er, og den maa ikke.

↩ Lad os kaste et eneste Blink paa Europas nærværende Tilstand. Uden Tvivl har Europa endnu ikke været i en saadan Crisis, at Naturen i alle dens Grene synes pan een Gang at aftage og tabe sine Kræfter. Agrene, Berg- værkerne, Skovene, Kvæget, Menneskene selv, intet synes længere tilstrækkeligt til de behøvende Nødtørstigheder; Alting truer med en almindelig Bankerot i Naturen, og alle Førsternes Cabinetter foreene sig med Videnskabernes Selskaber, for at forebygge de farlige Følger deraf. Man byder Premie over Premie, for at opvække nye Opfindelser; Alle de Hæn-

5

↩ 5 der, som ikke allerede ere leyede af Yppighed, arbeide paa Projecter; de qvæle sig selv indbyrdes med deres egen Last; Man gjør Forsøg paa Forsøg, hvorledes man skal give Jorden større Frugtbarhed, formere Kornet, mangfoldiggjøre Skovene, forøge Landspro- ducterne, opdage nye Kilder; Menneskene selv ere ikke mere tilstrækkelige, og blive en Art af Vare, som den eene Stat søger at fravinde den anden. Bestræbelserne fortiene al Høiagtelse, og vil heller ikke være uden lykkelige Følger; men de vil kuns være det under den Be- tingelse, at Anstalterne til at forbedre det moralske, blive paadrevne med samme Iver. Skeer dette, faa er man vis paa den lykkeligste Følge af visse Bestræbelser, ja vi kan endog spare en god Deel deraf; Thi den

fornemste Aarsag til denne Forfaldenhed vil da af sig selv ophøre, og Naturen blive ligesaa frugtbar og ligesaa gavmild, som den har været. Men faa længe dette forsømmes, saa ere (thi Naturen er ikke indrettet til Ødselhed men til Maadelighed) tiifvrladeligen alle Bestræbelser forgieves, og vi forøge der Onde med alle vore Anstalter. Jeg vil her endnu ikke tale om nogen Skiæbne; jeg vil allene tage Verdens Tilstand, som den umiddelbar falder i Øinene. Kilderne til denne almindelige Forfaldenhed ere unægteligen den fra alle Verdens Kyster udbrudne og alle Stænder oversvømmende Yppighed og Letsindighed.

6

6 Disse Kilder ville vi ikke tilstoppe; vi grave og ville endnu indlede nye Tilløb, og vi Ville ikke Følgerne; hvor modsigende! Vi ville formere Naturens Rigdomme, og ingen Grænser sætte for Overdaadighed. Vi ville ikke hindre den alle Menneskelighedens Grændser overstigende Letsindighed, og vi raffinere paa Folkeformærelsen; hvor umuelig! Det ville være den største Ulykke om der var mueligt. Skal Yppighed endnu blive afsindigere, skal Letsindighed, denne Pest over det Menneskelige Kiøn, endnu blive mere rasende? Saa længe Religion og Dyd ikke forbedre denne Fordærvelse, saa er Naturens Svækkelser, Menneskenes Aftagelse, den almindelige Mangel, ikke allene uundgaaelige Følger, men de ere endog de eneste Lægemedler, som Forsynet har kundet foranstalte, til at standse det Ondes endnu farligere Udbrud. Det physiske Onde er Sygdommen, det moralske er Aarsagen. I Sygdom arbejder Naturen paa at bortskaffe Aarsagerne; vil vi give denne endnu mere Føde, saa fordærves Safterne immer mere, og Tæring eller Brand er uundgaaelig ved de stærkeste Constitutioner.

Et hvert Folk skaffer sig selv Tyranner, og Tyrannie er altid en Følge af den Foragt, Folket har paadraget sig ved sin Nederdrægtighed. Den fattigste Dyd staaer aldrig denne Fare, og saa længe den beholder sin Værdie hos et

7

7

Folk, saa kan det aldrig falde den forvovenste Stolthed ind, at gjøre det til Slaver. Den der staaer opreist vover ingen at undertræde; men, naar han selv henkaster sig og fæisk kryber, saa gjør han den feigeste dristig til at gaae hen over ham. Naar Dyden først har mistet sin Værdie hos et Folk; naar det, for sin egen Yppighed alt for fattig, selv sælger sine ædleste Rettigheder allene for at skaffe hin mere Næring; naar Samvittighed og Troeskab ere til Falds for den nedrigste Løn, og alle kappes om at trænge sig til Tronen for at faae en Lænke til Naadestegn; der bereder det sig selv sit Slaverie, og der kan siden endog den private Dyd ikke modtage det almindelige Aag.

Den skrekkeligste Skueplads, som nogensinde hav beviist dette i Verden, var Rom under sine første Keisere. Saa længe Maadelighed endnu var en Dyd i Rom, Armod endnu ingen Last, røver Rigdom og Yppighed endnu ingen Fortieneste; saa længe Rom endnu gjorde sig en Ære af Dyd, havde sine Opsynsmænd over Sæderne, og frygtede Guderne, saa længe var Rom frie for alle Tyranner. Men efter Carthagos Erobring begyndte de selv at berede sit eger Slaveri, De havde endnu Krige; men disse vare næsten ikke andet end Tog, for at hente Rigdommene fra Asien i Triumf til Rom. Med disse Rigdomme fik de og all den Asiariske Yppighed. Nu var Rom

8

8 den lykkelige Stat. — mere end en halv Million Indvaanere; — private Borgere, der gjorde Kongelige Depenser; — Skuespil, som kostede Milioner; — Luculler, hos hvilke daglig paa een Gang kunde blive anrettet i saa mange Sale; — Kokke, der med deres overdaadige Konst kunde bringe Apicier til Fortvivelse. Smagen i de smukke Konster steeg tillige; Men den gav Yppigheden og saa meget større Tillokkelse, nu nærmede sig Rom ogsaa sit skrækkeligste Fald. Julier, Marier, Pompeier, Anronier vare for store til at være Borgere; ingen af dem loed sig nøie med mindre end Herredømmet over heele Verden, og enhver søgte, at naae sin Hensigt ved at bestikke Folket og ved en almindelig Selvraadighed. Rom blev til den forskrekkeligste Mordergrube. Rigdommen gjorde Overdaadigheden immer større; og de der vare for svage til at plyndre med Armeer, røvede ved Bedrag, List og Forræderie; og de der var blevne Lastefulde ved Rigdom, bleve der endnu mere ved Mangel, der ikke loed nogen Misgierning blive uforsøgt til at forskaffe den tilvante Vellystighed, nye Næring. Vellystighed svækkede og udflettede omsider alle mandige Dyder, og det romerske Folk, som havde været den allerædleste Nation, blev i en kort Tid den allernedrigste Flok, som Jorden nogensinde har eier, og som allerede havde den meest slaviske Nederdrægtighed, førend Tyrannerne endnu vare dannede. Men de vare en

9

9

uundgaaelig Følge. Uden Hensigt paa Folkets Beskaffenhed er denne Rad af Uhyrer der forskrekkeligste Optog, der nogensinde har vanskabt Naturen. En Tiberius paa Caprea med en Sejanus; — En Caligula, der

ønsker sit heele Folk kun een Hals; En Nero, der indelukker sig med en Locuste og tillaver Giftdrikke for sine Undersaatter; — En Domitian, der øver sig paa Dyr, hvorledes han vil dræbe sine største Borgere. — Men betragter man disse Afskyeligheder i sin rette Sammenheng, saa seer man, at det er Bødler, som Folket selv har dannet sig, og som Forsyner med den største Retfærdighed har tilladt, for at udrydde en Tænkemaade, ved hvilken det Menneskelige Kiøn havde maattet forgaae. Al Frygt for Guderne var forsvunden; det hele Senat bestrod efter Hr. Voltaires egen Tilstaaelse af aabenbare Guds Fornægtere; det herskende epikuriske System, som Fabricius ved Pyrrhus Bord ønskede alle Fædrenelandets Fiender, havde skildt den menneskelige Natur tilligemed Dyden ved al sin Værdighed; de sig saa kaldede Philofopher vare en Bande af græ- kiske Sladdere, der hialp Forøderne at fordøje deres overdaadige Maalrider; den til Anseelse stærke stoiske Philosophie havde for megen indvortes Svaghed til at blive nogensinde et almindelig antaget System, og tiente ikke til andet, end at give een og anden mere Mod til Selvmord. Den krigiske Geist, som ved all

10

☒ 10 den Yppighed dog havde holdt sig, var endnu for stærk, og den øvrige Deel af Verden end- nu for udmattet ved dette Folks Rovgierrighed, til at en vedvarende Krig havde kunde styre det Onde. Men Forsynet, til evig Erindring af dets Retfærdighed og til Advarsel for den hele efterfølgende Verden, overdrog denne stræk- kelige Doms Udførelse til saadanne Bødler, som Folker ved sin Nederdrægtighed og Ond- stab havde forskaffet sig selv. Uhyrerne begyndte alle deres Regiering med Forsigtighed og til Dels med umistænkelige Beviis paa Men- neskelighed og Retfærdighed, Enden havde og blevet som Begyndelsen, dersom Folkets slavi- ske Nederdrægtighed og afsindige Hyklerier ikke havde fristet dem til saa forvovne Umenneskeligheder. Augustus besteeg i det mindste Tronen med et sortere Hierte end nogen af de følgende Uhyrer ved Regieringens Tiltrædelse gav Anledning til at frygte for; men Folkets endnu ikke aldeles undertrykte Dyd og Agrippas Værdighed holdt ham i den Ærbødighed, at han døde som Fædrenelandets Fader. Tibe- rius havde alle de Laster som kan findes hos en født Tyran, dog da han og havde en Tyrans Feighed, saa havde han maaskee ved sine øvrige Fuldkommenheder blevet for Rom den store Regent, han tilforn var som Feldtherre. Men da et i al Overdaadighed nedsænket Folks Rovgierrighed var blevet saa meget mere nedertrægrig i de sidste halvhundrede Aar, da den over-

11

☒ 11 ste Magt havde været den eneste Kilde til alle Rigdomme, og Senatet selv med de allernedrigste Hyklerier paatvang ham Eenevoldsmagten, som han med den frygtsomste Forstilling tragtede efter; saa fortiente de og alle de forhaanende Gruesomheder med hvilke Tyrannen siden udøvede sit Herredømme over dem. Caligula, Nero og Domitian fik nye guddommelige Æresbeviisninger, nye Altere efter enhver nye Umenneskelighed; men fortiener ikke altid et Senat, der tilbeder saadanne Afskyeligheder, at være det første Offer for saadanne Guder? Man vil sige, det var naturlige Følger; det er de og; men hvorledes ere naturlige Følger forskellige fra Skiebnen? Det er Virkninger og Tildragelser, som Verdens Herre foranstalter i Tingenes Løb til sine Viise og retfærdige Hensigters Fuldførelse altid efter Verdens Tilstand og Menneskenes Forhold.

☒ Saaledes er det med det Moralske og Politi- ske, saaledes gaaer det med Religionen. Saa længe det Menneskelige Kiøn bliver i sin nærværende skrøblige Tilstand, saa længe vil Overtroe og Vantro beholde Herredømmet over en Deel af Menneskene. Nogle vil stedse af Dorskhed og Enfoldighed blindt hen antage alt det for Religion, som Enthusiasmus eller Trædskhed og Egennyttighed vil paabyrde dem under dette hellige Navn; Letsindighed vil derimod stedse søge under Maske af Fornuft, at gjøre sig løs

12

☒ 12 fra all Forbindtlighed. Menneskene ere imidlertid af Naturen altid mere tilbøielige til Overtroe end til Vantro; Det sandselige beholder altid derved sin tilstrækkelige Beskyttelse, og den naturlige Følelse af Guddommen imodstaaer Theorien af en aabenbare Vantro.

☒ De bære derfor dette Aag til en vis Grad af Byrde med den samme slaviske Taalmodighed, som de i Almindelighed bære al Trældom. Men tilsidst bliver det dem utaaelig, særdeles, naar de see for sig Friehedens lykkelige Fordeele; deres Natur bliver opbragt derimod, de begynde at føle, at de ere Mennesker, de vil igien tilegne sig deres Ret, Løsnings Ordet er Friehed; og jo større Friehedens Fordeele skinne dem i Øinene, jo større bliver deres Had imod det hidtil taalte Slaverie. Men Friehedens Misbrug er og her uundgaaelig; Det fordervede Hierte, som endog med Uvillie taaler Sandheds og Dydens behagelige Aag, vil stræbe ved denne Leilighed, at rive sig løs fra all Forbindtlighed af Religion, og, ligesom Pøbelen ved en Revolution i en Stat, søge sine Fordele i et fuldkommen Anarkie. Det vil under Paaskud af Overtroe angribe alle Sandheder, og med saa meget mere Skin af Rimelighed der, hvor Sandheden endnu er blandet med Overtroe.

13

☒ 13

⌘ Saa længe Verden har staaet, har Frieheden endnu ikke været saa ubunden, som den er for nærværende Tid; Thi Fordelene af den rette Samvittigheds Frihed have endnu ikke steget til den Grad. Lyser igiennembryder nu med Gevalt det Mørke hvorudi Uvidenhed og Fanatismus har stræbt at holde det tilbage; Fordelene kan ikke mere skiules, de blive alt for Øiensynlige og deres Virkninger alt for rørende; baade Philosophie og Statskunst føle dem tillige, og arbeide med forenede Kræfter paa at giøre Frieheden almindelig; Slaveriet bliver bestandig mere afskyelig. Forsynet havde og meget hastigere kundet opnaae dette Maal; men den Vei det har valgt er uendelig mere skaanen- de og sikrere. Det loed allene Lyset først op- gaee paa den Side, hvor det først kunde bryde igiennem, i de Lande, hvor Overtroens Byrde og Pragt var meest ufordragelig, formedelst deres Beliggenhed og øvrige Forfat- ning. Her blev det i to hundrede Aar uden nogen merkelig Fortgang staaende som et Nordlys. Men det maatte, ved at fordele efter Haanden den endnu øvrige Taage, først fuldkommen opklare sin egen Horizont; De Frugter, som det ved sin velgiørende Indflydelse skulde frembringe, behøvede denne Tid til at blive fuldkommen moedne. Nu bryder det frem med saa meget des større Magt; dets Straaler udbreder sig endog over de længst fraliggende Stæder; og disse begynde ogsaa at føle den velsignede Virk-

14

⌘ 14

⌘ ning deraf. Jo mere levende denne føles, jo afskyeligere bliver Overtroen; de gamle Midler, som gjorde den frugtbar i sit fulde Mørke, have mister deres Kraft; dens Rige angribes fra alle Sider; dens Trones mægtige Stytter, som ved deres fælleds Forbindlighed syntes at være uovervindelige for al verdslig Magt, henfalde efter Haanden af sig selv; og den mægtige Or- den, der for halvtredie hundred Aar syntes ligesom at være udvalgt af Forsynet, til at befæste for evig Tid den rystede Trone ved sin truende Storhed og skrækkende Forfølgelses Aand, maa ved sit Fald uden Tvivl blive et Middel til desto kraftigere at befordre Forsynets Hensigter. Imidlertid bliver Sandheden anseet med langt mere Venlighed fra sin godgiørende Side, og finder nu ved den villige Modtagelse en langt sikrere og tilforladeligere Indgang, end dersom den endnu ubekendt og forhadt var bleven Verden tidligere paatvunget ved voldsommere Midler. Dette almindelige Had imod Samvittigheds Tvang giver tilforladeligen Letsindighed den beste Leilighed, at vove de dristigste Angreb imod Religionen selv under det behagelige Navn af Philosophie; og da den har den Fordeel, at have de smukke Videnskaber, Kritik og Philosophie til Medhielpere, saa maa dens Angreb og nødven- digen blive saa meget mere blandede og farligere. Men denne Misbrug kunde ikke undgaaes, naar Fornuften og Menneskeligheden en Gang igien skulde komme til sin Ret. Skulde denne Frie-

15

⌘ 15

⌘ hed at tænke stedse blive indskrænket ved PoenalLove, hvor hastig vilde da ikke Overtroen ved disse Vaaben søge at udbrede sit Herredømme over hele Sandhedens og Fornuften Rige; hvor tyrannisk vilde den ikke behærse det, og hvor bedrøvelig vilde ikke Religionens Skiebne i Særdeleshed derved blive! Den skulde aldrig kunde haabe at blive rensat fra menneskelige Tillæg og igjen bekomme sin første guddommelige Enfoldighed; jo mere Fornuften Lys stiger, jo mere forhadt og foragtelig vilde den i sin urene Skikkelse blive for Fornuften, den reneste Fornuft skulde ikke turde vove, at anvende det almindelige Videnskabernes Lys, til at opklare den; den allene vilde intet vinde ved denne Tids lyksalige Oplysning, men stedse tage alt sit Lys fra Baalernes sørgelige Flammer. Imidlertid vilde dog all denne Tvang ikke forhindre Vantroens Tilvæxt; ved den mere oplyste Philosophie og Kritik vilde kun denne saa meget desto mere hemmeligen udbrede sig; Lasterne vilde derved kun blive saa meget mere dristige og almindeligere; og saa længe den af Frygt for Lovene maatte betiene sig af Reli- gionens Maske, vilde de skadelige Følger af dens forgiftede Grundsatzer aldrig blive saa øiensynligen mærkede, og deres ødelæggende Virkninger kunde aldrig med saa lykkelig en Fremgang blive forebyggede. Men nu, da Van- troe, under den misbrugte Beskyttelse af Tænkefriheden, med den frækkeste Forvovenhed

16

⌘ 16 tiltager sig Ret at angribe alt hvad der nogen- sinde har været helligt for Fornuften og Menneskeligheden, nu vinder Religionens Sandhed fra alle Sider. Thi da hin forstærker sine Angreb med alt det, som den med nogen rimelig Anseelse kan laane af Philosophien og de smukke Videnskaber, og da den, for at undskylde sine mislingede Angreb, ikke nu tør mere sige, at det ikke er den tilladt at forestille Religionen i sin fulde Svaghed; saa er og alt det, som nu holder Stand imod dens Angreb, uovervindelige, guddommelige Sandheder. For Overtroe ere alle disse Angreb skrekkelige, den kan ikke udholde derimod; alle de Saar, den nu bekommer ere dødelige; men dette er en nye Gevinst for Sandheden. Fordom og Euthusiasmus, der ved større Sikkerhed stedse søger at paabyrde Religionen deres Tillæg, tør nu ved Vantroens granseende Aarvaagenhed ikke vove, at forbinde dem dermed. Og dette vil just forskaffe Religionen sin egentlige guddommelige Enfoldighed tilbage; den gjør den just saa meget mere stærk, saa meget mere guddommelig, Fornuften selv saa meget mere ærværdig. Ved de Angreb, som Vanini og Brun gjorde imod den med deres sløve Vaaben i de mørkere Tider, vant og tabte den intet; men Tindal, Spinoza,

Collin, Bolingbrok, disse ere det, der have lært den igien at bruge sin guddommelige Styrke, og jo større dens Fiender, jo farligere deres Vaaben

17

☒ 17

☒ blive, jo større, jo mere deciderende bliver dens Seier. Den mærkværdige Tidspunkt, da Forsynet vil bringe sin Sag til denne endelige Dom, synes nu at være for Haanden. Det fulde Lys er der, den meest uindskrænkede Frihed er der og; Fornuften sidder paa sin Domstoel; Alle de Vaaben, som Historie og Kritik kan frembringe, ere tilrede; Den hele Verden er opmærksom; to af de største Geister, som dette Aarhundred haver frembragt, gjøre Anfaldet. Men hvor den eene af Frygt for at tilstaae Religionen for meget, ikke tør vove, at lade de nærmeste Slutninger fra Aarsagerne gielde paa Virkningerne, og hvor den anden med all sin Geistes Styrke, med sin fortryllende Vittighed maa betiene sig af at igientage de elendigste og fra alle Fornuftens Domstole saa mange hundrede Gange afviiste Chikaner; hvor han altid først maa øiensynlig fordreie den Sandhed, han vil angribe; og med Flid forblende den med Overtroe, beraabe sig paa Anekdoter af gamle Efterretninger, som ingen kiender uden han selv, tage sin Tilflugt til falske Beviiser, forfalske de sande, eller med en endnu utroeligere Dumdristighed anføre dem tvertimod de tydeligste Bogstaver, a priori imodsige de troværdigste Skribentere, tage en Neros og Domitians Partie imod en Tacitus, og med all sin Vittigheds Rigdom bliver vemmelig ved ildeligen at igientage og afskrive sig selv, ret ligesom det allene gjeldte om, at døve

18

☒ 18

☒ Folk; Skulde Religionen vel der staae nogen Fare? Angrebet og Modstanden er hinanden stedse lige? Imod en Celsi Angreb var en Origenes Philosophie overvægtig stærk; de Indvendinger der bleve giorte af en Porphyrius fandt tilstrækkelig Igiendrivelse i en Eufebii Lærdom. Dersom Voltaires Dictionaire Philosophique var kommen for et par hundrede Aar siden, saa havde det kundet være en farlig Bog, men nu er det et philosophisk Luftsyn, der forskrækker den Enfoldige, men holdes af den Viise for en Antændelse af raadne Dunster. Den Tidspunkt, der har dannet denne Forfattere, har og dannet før ham en Lokke, en Addison, en Clark, den har og dannet tillige med ham en Haller og Littleton; og de selv samme smukke Videnskaber, der har givet Uranies fortroelige Muse den forføriske Tillokkelse, giver og en Gellerts hellige Muse den uimodstaaelige Behagelighed, naar den synger om Religion og Dyd; Den eneste Gellert gjør med sine Skrifter uendelig mere got, end alle Dictionaires philosophiques, Philosophie de l'histoire, Defenses de mon Oncle, Catechismes de l'honnête homme, Abrégés de l'histoire ecclesiastique og alle Recueils des Verités importantes nogensinde vil gjøre ondt. Thi Gellert har altid den ufordærvede menneskelige Følelse paa sin Side, og danner de endnu uskyldige Hierter til Dyd, uden at de derved tabe Smagen for det Skiønne. Henriaden

19

☒ 19

☒ bliver dem derfor altid lige smuk, de see paa Alzire med den samme Henrykkelse; men Dyden bliver dem den største Skiønhed, fordi den er den største Fuldkommenhed i Naturen. Af saadanne Discipler bliver neppe nogen forført ved hine Skrifter. Allene de, ved en letsindig Opdragelse, fordærvede Siele, allene saadanne, som og uden disse Skrifter vilde blive lige lastefulde og ugudelige, eller som vare det allerede førend de lærte at kiende disse Bøger; allene de løse Hoveder, der altid troer den sidste Bog, de læse, og for hvilke alt det er Philosophie, der spotter Religion og Dyd, kun saadane - de blive heller ikke forførte, men de faaar allene en Anseelse af, at være mere systematisk ugudelige.

☒ Vantro, som nu omstunder til Sirat kaldes Philosophie, haver ikke altid een og den samme Skikkelse; det er Gellers Hat. I forrige Seculum var det Mode umiddelbar at nægte Gud, men man veed at holde sig skadesløs. Man kalder ham Verdens Skabere; men man antager ved Verdens Oprindelse saa mange uafhængige; tiltrækkende, tilbagestødende og formerende Kræfter, at der bliver intet andet tilovers af Skaberen end Navnet. Man nævner ham; men man paastaaer at man ikke kiender andet om ham, end at han er til. Man nævner ham; men man imodsiger hans aandelige Natur, i Haab om at tabe ham i den evige

20

☒ 20

☒ Materie. Man nævner ham, men henviser ham til et Rum, hvor man ikke kan mere tænke ham. Systemet bliver stedse det samme; Forholdet imod det høieste Væsen ophører altid; Mennesket har ingen Lov, ingen Dommere; og af de Love, man foregiver at have, bliver man i der mindste altid Mester.

☒ Om det ved vores nærværende Tids Oplysning kan være mueligt med en sund Fornuft og et redeligt Hierte at være vantroe, er en Undersøgelse som vi maa forbigaae. Den gjør det menneskelige Kiøn for liden Ære, og vi maatte forsee os imod den Kierlighed vi skyldte deres Svaghed. Her er Talen om en sund Fornuft og et redeligt Hierte. Hin maa man derfor undtage, han er det allene af Dumhed, hans Forstand har aldrig hævet sig saa høit, at han har tænkt paa Verdens Skabere, eller sin Bestemmelse; han har neppe saa megen, at han har kundet lade sig afrette til nogle Spil og Geberder; han taler Vantro og Gudsbespottelse, men det er en blot Lyd, som han uden Siel efterskraller ligesom Echo; han fortæner Medlidenhed.

☒ Ikke heller fortæner hint Dyr at regnes deriblandt. Efter de ham medfødte Evner havde han kundet blive et Menneske, men de ere for længe siden kvalte i de nedrigste Laster. Hans hele Lyksalighed bestaaer nu i at gjøre sig stedse mere til Fæe, uden Følelse af Fornuft og Samvittighed: Derfor udmatter han sig nu

21

☒ 21

☒ med sine Umaadeligheder; han har for længe siden tabt Smagen for dem, men han bæver for alle de fastende Mellemlid, i hvilke Menneskeligheden endnu kunde opvækkes hos ham, og han tiltroer ikke sin Ondskab og sine Laster at kunde til fulde dæmpe hans Samvittighed. Dyret bliver en Deist, han opsøger Gudsbespottere; nu er han roelig, han triumferer; der er ingen Gud, han har ingen Siel, han er i Døden ikke bedre end et ander Dyr, hans Philosopher har beviist ham det. Man kan tage hin Hierneløse Skabning med i denne Classe. Han maa have Levemaade efter Moden, allene Uforskammenhed i Laster giver ham det ikke, han maa være en Philosoph; En Philosoph er et Menneske, der fraskiller sig fra Pøbel derved, at han intet troer; han forskriver sig Esprit og Dictionaire portatif, han har aldrig læst noget stærkere, mere sammenhengende; han forsøger det, han begynder at spotte Religionen; det gaaer an, han undrer sig selv over sit Genie; han taler Guds Bespottelse; af en Hendelse seer han i Speilet at hans La- qvai bag ved ham blegner; nu er han en Philosoph.

☒ Maa maa ikke heller lade sig bedrage af hin høie philosophiske Mine. Det er kuns en Maske; Hoveder, som den bedækker er ligesaa tomt, Hiertet ligesaa nedrigt og sort. Tønen er imidlertid den høie Mine liig. For desto til-

22

☒ 22

☒ forladeligere at finde Sandheden, da opsøger han den selv i sin første Kilde, han læser alle de gamle Skribentere i Grundsproget; men jo mere han efterforsker, jo mere bliver han over- beviist at intet er mueligt uden Materien; Plato er hans Favorit-Autor. — Den uværdige fortæner kun foragt.

☒ Imidlertid er det umueligt, at Sandheden endog ikke bliver syenlig for en sund Fornuft og et redeligt Hierte i sit rette Lys. Ulykkelige Indtryk i Ungdommen, en utilstrækkelig Oplysning, en alt for sikkert antaget vildfarende Grundsatz, Sandheden betragtet fra en urigtig Side, en overilende Vittighed, fortumlende Adspredelser, en ikke tilfulde bemærket Hierters Tilbøjelighed: — Hvo kan angive alle de muelige Anledninger, der kan forblinde den menneskelige Forstand. Men en saadan kommer aldrig til at triumfere med sin Vantro, endnu mindre vil han gjøre sig en Pligt af at udbrede den. Religionen maa i det mindste formedelst sin velgiørende Indflydelse altid blive ham hellig, og dersom han er en Menneskeven, saa vil han selv sørge for dens Vedligeholdelse. Han vil aldrig udlade sig med sin Tvivl uden for sin hemmeligste Ven; med en hemmelig Kummer vil han betragte andres lykkelige Overbeviisning og han vilde ansee sig for den uværdigste Menneskehader, om han skulde forstyrre dem med sin Tvivl i deres lyksalige Roe. Vi tør ikke døm-

23

☒ 23

☒ me ham, han henhører under sin Skaberes Domstoel, han kan allene bestemme hvormeget Vildfarelse er et Menneskes Skyld; han vil dømme ham med Viisdom og Kierlighed, vi bør bede for ham; Gud kan endnu oplyse ham.

☒ Men naar den Vantroende begynder at lære; naar han gjør sig en Bestilling af at gjøre Proselyter; naar han søger at overtale de enfoldige, at hans Vantro er den rette Viisdom; naar han søger at gjøre Sandheden foragtelig og latterlig; naar han forbittrer sig imod den; naar der fremskinner er hemmeligt Had til Dyden: — Denne Vantro kommer tilforladeligen af et fordærvet og ondt Hierte, og nu fortæner han den strengeste Fornuftens Prøve; thi det er det Menneskelige Kiøn uendelig om at gjøre.

☒ Lad os høre ham tale. Gud, Forsynet, Forskiel imellem Got og Ont, et tilkommende Liv, den hele Religion er en Fabel, der kan være god nok til at holde Pøbelen i Tømme. En Philosoph, som forstaaer denne

Hemmelighed, og indseer bedre Tingenes Natur, maa ikke lade sig skrække deraf; han finder i sin Klogskab Midler nok til at naae sin Hensigt, endog uden Troen paa et Forsyn; han har hos sig ædlere Motiver til Dyd, uden at have nødig at opvækkes dertil af Guds Naade, derved nyder en Geist, der er bleven stærk ved Philosophie, Naturens

24

☒ 24

☒ Fordeele ubekymret, og lader sig ikke forstyrre sin Roelighed af de slaviske Forestillinger om et tilkommende Liv og en Evighed.

☒ Talen er prægtig; at være en Philosoph en stærk Geist. Der er Umagen værd at søge, at blive nærmere bekendt med denne høiere Philofophies Fortrin. Hvori bestaaer disse Fortrin? Lærer den os at indsee Sandhedens Sammenheng med mere Skarpsindighed? Lærer den os bedre at kiende Tingenes Natur og deres Love? Herudi kan de ikke bestaae, alt det som Verden hidtil veed derom, har den de oprigtigste Religions Bekiendere at takke for. Grotius, Puffendorf, Leibnitz, Wolff, Lokke, Neuton, Boyle, Boerhave, Haller, Hollmann, Sulzer, ingen af disse have af Frygt for Inquisitionen bekiendt sig til Religionen; ingen af disse ere ved geistlige Beneficier bleven bestukken for at underholde Verden i Vantro; de havde i det mindste alle kundet i Sikkerhed tie, og dog har de gjort sig en Pligt og en Ære af offentlig at forsvare Sandheden og den christelige Religions Ypperlighed. For saa vidt altsaa denne Philo- sophie skal have noget Fortrin, saa maa dens Fortrin umiddelbar bestaae i at fornægte et højeste Væsen, en Skabere, en Evighed. Men hvor bliver nu den saa berømte Oplysning? Bliver min Indsigt nu paa en Gang saa meget mere opklarer, naar jeg ingensteds kan tænke en første Aarsag? Finder jeg, i at forestille mig en evig død Materie, Naturens

25

☒ 25

☒ Love tydeligere forklarede, finder jeg dens Hemmeligheder lettere udviklede? Er da den Konst, som allene kan nedrive, saa meget ædlere og høiere end Architecturen?

☒ Man skal være en stærkere Geist? Bliver man da dette paa een Gang, naar man anseer sig at være en Machine? Er man sig nu selv saa meget vigtigere, naar man troer sin hele fornuftige Natur at blive til intet ved Livets Ende; føler man sig derved opmuntret til saa meget æd- lere Drifter? Eller bliver man sig selv mere foragtelig ved at erkiende et uendeligt fornuftigt Væsen over sig? Bliver man en uindskrænket Herre over sin Skiebne ved at nægte Forsynet; haver man Tingenes Løb og Mellemaarsagerne der ere nødvendige til vore Hensigts Udførelse, mere i sin Magt? Og er det saa fornedrende for et Menneske, at bekymre sig om sin Skaberes Maade? og om man end frygtede ham, blev man derfor paa een Gang den svage Geist? Philosophien siger, at man skal være dydig af ædle Drifter; Religionen siger det samme; man skal af Kierlighed til det høieste Væsen stræbe at blive samme liig i Kierlighed til det Gode; dette skal man bevise med en af Viisdom ledsaget, almindelig Velvillighed og et fornuftigt Herredømme over sine sandselige Tilbøieligheder. Er dette saa uædelt? Men Philosophen ere friere; i hans Philosophie faaer Naturen sin Ret tilbage; den befrier Menneskene fra Overtroens slaviske

26

☒ 26 Baand, tillader dem at benytte sig bedre af Verden, dæmper Samvittigheden og gjør dem sikre for dens ubeskedne Foruroeligelser. Den lover os en større Friehe? Men hvori bestaaer den? Deri at vi i blinde overlader os til alle vore Tilbøieligheder, eller at vi af eget Valg allene tillader os dem, som vi holde for at være anstændige, billige og retmæssige? De sidste ere de Grændser, som Religionen sætter os. Men hin lader os bedre nyde Livets Fornøielser. Dette gjør Religionen uendelig mere. Dens hele Natur bestaaer i at anvise os til den fuldkomneste Tilfredsstillelse. Den udelukker ikke herfra Livets Fornøielser, den gjør det til vores Pligt, at nyde dem, til Pligt, at opvækkes derved til at føle Guds Godhed; den vil allene at vi skal nyde dem uden Frygt, uden Bebreidelse; derfor sætter den os Grændser der, hvor vores Sundhed, vores Ære, vores Roelighed, vores Fortroelighed til Verden, vore Medmenneskers større Lyksalighed og vores høieste Bestemmelse kunde komme i Fare. Man kan ikke nægte at jo dfisse Grændser fordre megen Selvfornægtelse, men dertil tilbyder den os og den mægtigste Hielp. Den heroiske Philosophie sparte dem vel denne Hielp, og tillige den besværlige Selvfornægtelse; thi den kiender ikke saadanne Grændser, den lader Begierlighederne deres fulde Friehe saa langt de kan række; Naturens og Velstands Love andre Menneskers Velfærd, Ære og Glæde,

27

☒ 27 den giver alting til Priis: Men hvad Forsik- ring giver den for deres Ære, for deres Charakters Værdighed, for deres Siels Roelighed, for deres tilkommende Roelighed og Lyksalighed? og vil de aldrig blive mætte, vil Sandserne aldrig blive flove, vil de ikke overleve sig selv, vil de kunde fornægte deres Natur i den Grad, at de ikke med Forskrækkelse en Gang skulde betragte sig selv? Og sæt endog, at de paa en Tid lang gjorde sig

døve og følesløse; vilde Forestillingerne om en Gud, om en Evighed ikke igien opvaagne? Skal denne Philosophie give den belovede Styrke, saa maa den forskaffe sin Lærling disse to Ting Den maa give ham Mod til at døe i rette Tid; men førend den lader ham gjøre dette betænkelige Skridt, saa maa den beviise ham (vilkaarlige Satser, vittige Ordspil, bydende store Ord gielde ikke) den maa tydelig bevise ham, at det allerhøieste Væsen umuelig kan være et levende fornuftigt Væsen; i det mindste bevise, at, om endog et saadant Væsen er til, det da ikke bekymrer sig om sine Skabninger, at det allestedsnærværende ikke vil see, at der ikke vil hævne sin Lovs Ære, Dyden, den Menneskelige Følelse, som han ved sin forgiftende Lære, ved sit anstikkende Exempel vil søge at udrydde. Herom maa den overbevise ham, og saaledes overbevise, at Fornuften ikke kan foruroelige ham derover; saaledes at han derover altid har sin Samvittighed i sin Magt; saaledes at han end-

28

✂ 28

✂ og ikke kan tænke Mueligheden deraf. Hvis ikke, da forbande han Philosophien; thi Tiden kommer, den er der allerede, da disse Sandheder skal blive aabenbare. Den sidste Time nærmer sig, det matte Pulsslag forkynder den, Evighedens Dørre aabne sig; Samvittigheden opvaagner med Skræk, den forrige konstlede Døsigthed Hielper ikke mere, den begynder at tale med en forskrekkelig Stemme, den trænger igiennem alle forrige Sirenerne saa fortryllende Stemmer, den vil have en Beslutning; Indbildningen viger skiælvende tilbage for det sorte Billede af det fremfarne Liv, den spøgende Vittighed forvandler sig til Convulsioner, de heroiske Grundsætzer begynde at vakle. Nu er det Tid den høieste Tid, at kalde den Viise, at han kan give den belovede Roe. Den er der, den endelige Time, Pulsen trækker sig allerede tilbage, Hiertet bæver endnu af Fortvivlelse. Nu er detder Tid, at han beviser ham, at Samvittigheden er kuns en Indbildning, at Skaberen aldrig har kiendt ham, at han ikke har merket hans Bestræbelser, at forjage Dyden af Verden, de fæle Bestræbelser, at faae Ondskab til at triumfere, at han Ikke vil hævne de mange Stoltheds, Misundelses og Overdaadigheds uskyldige Offere; lad ham nu til hans Trøst bevise ham (thi nu vilde der være en Trøst) at han ikke døer bedre end et Dyr. — Han er allerede død.

29

✂ 29 See derimod den Viise, som Religionen har dannet. Han er et Menneske som hin. Ved sin Religion er han udvortes ikke lykkeligere, og hans Tillid til et Forsyn befrier ham ikke mere fra Tingenes ordentlige Løb og de dermed forbundne Gienvordigheder: Men hans Troe, at de styres af er viist og godgjørende Forsyn, der aldrig lader ham af Syne, gjør dem uendelig mere taalelig for ham; og han troer det ikke allene, han veed det af sit hele Livs Begivenheder, hvor gavnlige de have været ham. Følelsen af den nærværende Byrde aftvinger ham undertiden det Ønske, at blive befriet derfra og blive lykkeligere; men saa snart han tænker tilbage i sin Erfarenhed, og betragter det meget Gode, som han derimod virkelig nyder, saa vover han ikke at forfølge sit Ønske. Thi han har derved og sine Fornøjelser; de ere maaskee ikke saa rige, saa blindende, saa larmende som hins. Men derfor nyder han dem og med Følelser, der aldeles ikke komme i hins Hierte, thi han nyder dem uden Bebreidelse, uden Frygt, som ham tiltænkte Guds Velgjerninger, hvilke han ved at være sig selv bevidst, hvilke han ganske tør nyde, som stedse er ham nye, og som ved deres Uskyldighed stedse faae nye Behagelighed; Fornøjelser ved hvilke han tør tænke paa Gud; thi han nyder dem med den Maadelighed, som Religionen foreskriver ham. Denne Indskrænkelse er ligesaa ubehagelig for hans naturlige Tilbøjeligheder, som den er den Vantroende, og han

30

✂ 30

✂ har alt for ofte Aarsag med en hemmelig Kummer at beklage deres Magt og sin Svaghed. Men han beholder i det mindste den alvorlige Attraae, efter Haanden at kunde med Sikkerhed beherske dem; de enkelte smaa Seiervindinger han erholder over sig selv, ved at betragte Religionens bevægende Grunde, giver ham bestandig mere Mod, og den stedse glædeligere Forsikring om Guds Velbehag giver han efter Haanden den lykkelige Siels Forfatning, der udbreder en Roelighed og Glæde over alle hans Livs Scener, som den Vantroende ved al den Lyksalighed, han praler af, aldeles ikke kiender; En Glæde, som ikke beroer paa Sandsernes Livagtighed eller Livets Omstændigheder; som ikke udtømmes, ikke trættes, stedse giver nye Vederqvægelse; som har sin Kilde i sig selv, naar den Vantroende løber aandeløs efter sin; som ikke forlader sin Ven, gaaer med ham i Feldten, ledsager ham paa Hans Reiser, giver ham nyt Mod i alle Livets Storme, følger ham til Ve- derqvægelse i alle hans Forretninger, og tager imod ham hiemme med nye Behagelighed; som endnu bliver Glæde, naar alle udvortes Følelser blive sløve; som bliver Glæde, naar den Vantroende ingen mere kiender, ingen meer tør haabe; som, naar alting gjør ham modløs, naar han ved sin Endes Komme strider med Fortvivlelse, forkynder denne ved en større Rolighed, at han skal overgaae til sin høiere Bestemmelse. Denne for ham saa vigtige Time kom-

31

X 31

X mer; alvorlig seer han endnu en Gang tilbage i sit forrige Liv. Af Bedrøvelse og Skamfuldhed vover han neppe at opløfte sine Øjne: thi han seer overalt de meest ydmygende Spor af hans Skrøbelighed, — Overilelser og Udvi- gelser i Ungdommen, Fejl i de mandige Aar, Svagheder og Forbrydelser i Alderdommen. Vel hører han til sin Trøst ingen Forbandelser,

X ingen Sukke: Men dette er ham ikke tilfredsstillende nok; han havde kundet elske sin Gud meget troeligere, meget ivrigere, han havde kundet gjøre sit Liv langt veldædigere. Dette smerter ham, og for saa meget mueligt med fine Taare at bøde derfor, vil han opsøge dem i sin Samvittighed med endnu større Strenghed: Men ved en ubegribelig Guds Kierligheds Hemmelighed finder han dem ikke mere; hans Angest forvandler sig til en uudsigelig Roelighed; han føler sig en Guds Ven; strax aabne sig Evighedens Porte:— Hvilken Henrykkelse! hvilke Kierligheds Under! Hans Sandser er for svage til at fatte den, hans Fornuft har aldrig forestilt sig den saaledes, her føler han sin Naturs fulde Værdighed, han seer for sig de Grader af Herlighed, til hvilke den skal ophøjes; hans Siel længes efter at blive løst fra de Baand, der endnu holder ham tilbage; det salige Øjeblik kommer, det er der, han dør!

X Hvem er den Viise?

X For de belæste ere disse Tanker ikke fremmede.

32